

SZÓJEGYZÉK NAGYKÖNYIBŐL

SZABÓ JÓZSEF

Már a nyelvjárási szövegek gyűjtése közben arra a gondolatra jutottam, hogy összegyűjtöm a szülőfalumban, Nagykönyiban járatos alak és jelentés szerinti tájszavakat. Nagykönyi Tolna megye északnyugati részén terül el, a Koppány patak mellett. Területileg és hangtani sajátosságait tekintve is a dunántúli nyelvjárásterülethez tartozik. A jelölésekben nem törekedtem a legárnyaltabb kiejtésbeli eltérések pontos jelölésére (nem jelöltem a nyílt *e* nálunk hallható nyíltabb ejtését), de minden esetben megkülönböztettem az *e* hang nyíltságát és zártságát (nyílt *e* és zárt *ë*), a hosszú labiális *ā*-t és a hosszú nyílt *ē*-t. A néprajzi leírásokban igyekeztem körültekintően eljárni, a lehető leg-részletesebb megfigyeléseket tenni a már kihalt vagy kiháló félben lévő népszokásokról. Az alábbi szójegyzék zömét egy már megjelent szövegközlésemből állítottam össze. (SZABÓ JÓZSEF: Nyelvjárási szövegek Nagykönyiből, Néprajz és Nyelvtudomány VII., Szeged, 1963., 101–106).

ág (-ot, a~o) fn. 1. 'a fa oldalhajtása' 2. 'valamely szerszám (pl. vella) kiálló nyúlványa' *A vëlla ágo ēgörbűt.* 3. 'a korbács fonata' *A korbácsot nyóc ágra, szokták ēkfonnyi.*

ahol ahun hsz. 1. 'ubi' *Mindēhá ēmēntünk, ahun őtek disznót.* 2. 'íme itt, íme ott' *Ahum van ē! Ahum vān a!*

ahun l. **ahol**

alma óma fn. 'malum' *Van ām óma a bódba, mer horgyák má mēgenn.*

amelyik amēllik nm. Sz. *Megbánta, mind amēllik kutya kilencet kőkezett.* (nagyon megbánta tettét)

anyakovász (-t, -sza) fn. 'Két szem krumpli, sütnivaló, élesztő és liszt vizes keveréke, amellyel 4–5 óra elteltével megdagasztják a kenyeret.' kif.: *mēktēszi a zanyakovászt* 'a sütő teknő egyik felében anyakovászt készít fakanállal' *Lē fegvēs előt szoktam mēktēnnyi a zanyakovászt, asztānnék ējjē mēk két óra felē ēdagasztok.* vö. kovász.

aproszentek 'aproszenték fn. 'aproszentek napja' (dec. 28.) Nr. Ezen a reggelen iskoláskorú fiúk (régbben legények is) házról házra járnak. Miután beköszöntek a házba, megkérdezik: szabad-e *korbácsúnyi*? A válasz többnyire igenlő. A köszöntő ezután bemegy a szobába és elmondja az aprószenteki mondókát:

Hála Isten, hogy megértük eszt a mai napot,
Úgy mind aprószenték naptyát,
Engedgye édēs Jēzusunk,
Többeket is érhesünk,
Erőbe-egéségbe ētőthessük.

Aggyon a zisten bé bort, bé buzát,
Lélék üdvösségét, erőt, egésségét,
Ha a zisten kiszóllt a zárnyég világbu,
Aggya még a zörög boldokságot.

A mondóka után végigveri a ház minden tagját. Először a házigazdán kezdi. A következőket mondja, miközben mindig csapkodja a *korbáncs*al azt a testrészt, amiről beszél: *friss, egésségös légyen, feje nē fájjon, porzsávás nē légyen, lábai nē fájjanak, keze nē fájjon, körömmérég a zujján nē légyen, térdekalácsa ki nē essén, csusz nē járgya fejit, háta, dērēka nē fájjon*. Az asszonyoknak, lányoknak is ugyanezt mondják el, de még hozzátésszik azt: *jó kötő, jó fonyó, jó mosó, jó váró légy, jó ebédet főzzön a zurának, ha vizér künnek borér mēnny!* — Ezzel fejeződik be a *korbáncsullás*. A fáradságért, jókívánságokért pénzt, gyümölcsöt adnak, de néha borral, pálinkával is megkínálják a köszöntőt.

aszalt szilva aszāt szíva fn. 'napon vagy kemencében szárított szilva' *Mink plānē a zaszāt szívat szerettyük*.

asztákkor hsz. 'azután pedig, és azután' (Az *asztán* és az *akkor* szavak összevonása) *Ezzel asztán mindēn rēndbe lētt, asztákkor mēntünk tovább*.

1. az névelő (határozott) *Má érik a zepērgye*.

2. az (asztat, azok ~ aok, annak, stb.) nm. (mutató) *Az lēssz ott a kemēnce mellett, ak kő, ippen passzull*.

asztán ~ osztán hsz. 1. 'postea' *Mesét, mesét a zöreg, asztán közbe-közbe ivott ēggyet*. 2. 'de, igenis' (nyomatékos felhívás) *Asztán tik is ēgyűjjetēk ám!*

azután ~ aután hsz. (ritk.) 'postea' *Ha mēg gyűssz a hēgyrű, gyűjj ē aután mihozzánk!*

bál ~ bāld fn. 'táncmulatság' *Estére lēssz ám bāld a kulturba*.

bé mn. 'bő, bőséges' (csak az aprószenteki mondókában *bé bor*, *bé buza* kapcsolatlanban)

belekever ts. i. 1. 'belevegyít' *Montam nekijjük, hogy kevergyég bele a paprikát is a tötélégbe*. 2. 'beleránt (főleg bajba)' *Asztat is belekeverték a dologba*.

belesüllyed belesülled tn. i. 'untergehen' *Belesülled a zembērfija itt a sárbo*.

belőle belüle (-m, -d, ~, -ünk, -eték, -ük) hsz. 'ex eo' *Jó, hogy ēmēntek, már má ippen ölogem vót belülük*.

beölt beőtt ts. i. 'az eldagasztott és kiszakasztott kenyeret kemencébe teszi' *Má beőtöttem a kēnyeret, mer má jó a kemēnce*.

borít buritt ts. i. 1. 'elföld, takar' *Nēm burittya asztat sēmmi sē*. 2. 'dönt, önt' *Majnēm ēk kánna vizet alaja burított*.

borjú borgyu fn. 1. 'vitulus' *Mēgen lētt a Borosnak szēb bikaborgyuja*. 2. 'ecetág' (ilyen jelentésben *borgyuja* alakban használatos)

borsószalma borsószóma fn. 'a bab kicsépelt szára' *Jó nagy határ borsószóma lētt a zidēnn is*.

cintányér (-t, -gya) fn. 1. 'ütőhangszer' 2. 'kb. ötfilléres nagyságú színes, könnyű, fényes, régi ruhadísz' *Régēnte ki szokták cifrányi a pruszlikat cintányér*.

csibe (-ét, -jje) fn. 'csirke' *A zidēn még tōb csibēm vam, mind tavā*.

csinál ~ csinýáll ts. i. 'tesz, végez' *Tēs (te is) csinýáhatná jám má valamit*.

csömörlik csömöllib (-ök, -ő) tn. i. 'undorodást kap' vö. megcsömörlik

csuta fn. 1. 'kukoricaszár' *Mink sok csutát kiváktunk a zidēnn is, mer köll a*

marháknak. 2. 'lemorzsolts kukoricacső' *Tégy a tüzre ék kis csutát, mer va-sányi akarok!* vö. üszékcseta.

csúz csusz fn. (ritk.) 'betegségféle' *Csusz në járgya fejit.* (1. aprószentek)

dagaszt ts. i. 'öklével nyomkod, összedolgoz' (tésztát) vö. eldagaszt.

dori korsó (-t, -aja) fn. 'öblös agyagkorsó' *Máskor még jobbam vótak uan dori korsók is, mim most.*

dunsztosüveg duncosüjeg fn. 'befőttesüveg' *Majnëm etört ëd duncosüjegët is. eldagaszt ëdagaszt* ts. i. 'ököllel kidolgoz' (tésztát) *A kalácsot ippen uty kő ëdagasztanyi, mind a kënyeret.*

elhív ëhij ~ ëhil ~ ëhin ts. i. 'avocat' *Hij dë asztat is!*

eljön együn ts. i. advenit' *Együnnek aok is.*

elkezd ëkezd ts. i. 'incipit' *Në kezd ë mëgen!*

elmegy ëmén. tn. i. 'weggehen' *Há mënt ë ez a lány?*

elmond ëmond ts. i. 'elbeszél, elmesél' *Aszonta (azt mondta) nëm szól róla sënkinék, mégis ëmonta. Kif: mindënnek ëmond 'csúnya szavakkal illet' Min-dënnek ëmonta a napát ottan a sok nép előtt.*

elsőben ësőbe hsz. 'előbb, először' *Esőbe a kertët kõne mëkcsinányi. asztám mëg ëmënünk a bëgyre (szőlőhegyre).*

elsüllyed ësülled tn. i. 'elmerül' *Në gebëg'gy ottan a sárba, mer mëg ësülledő benne!*

eltölt ëtött ts. i. 1. 'transigit' (idő) *Jó ëtöttëték a züdöt a zeste. Kif.: ëtöt mëréggë 'haragra gerjeszt' Mámëg (már megint) ëtöttöte valaki mëréggë, mer nagyon csúnyán nëz.*

ember embër (-t, -e~gye, -ék) 1. 'Homo sapiens' *Ókor rosszabb a zembër a zálótná.* 2. 'férj' *A zën embërëm sincs ithun.* 3. 'férfi' *Ëggy asszony së vót ottan, halom csak embërek.*

1. *ér* (eret, ere ~ érgye) fn. 'vena' *Majnëm ëvákta a zerit is.*

2. *ér* (-ek, -ő ~ sz) 1. ts. i. 'értéke van' *Es së ér többet húsz forintná.* 2. 'megér' (időt) *Nëm érëk ám má öt ëvet së.* 3. 'érint' *Gyüjj ide, mer it nëm ér a szél!*

4. 'talál, elfog' *Mék tiz órákor ágyba értem.* 5. 'eltart' (időben) *Minálunk a zidënn is ujjat ért a sunka.* 6. tn. i. 'jut vhová, érkezik' *Ugy gondullom, hogy estérékëve érünk Szakcsra. (falunév) Sz. Në érgye szó a ház elejit (Ne tehes-senek szemrehányást) Tëttën ér (rajtakap)*

fakanál fakalány (fakalánt, fakalánya) fn. 'evőkanál' *A cigányoktu szuktung vënnyi fakalánt, mert azok farakták nyárfábu.*

favágító (-t, jja) fn. 'az udvar azon része, ahol a farakás van' *A zëjje mëgen kihát a favágítótn a fejse.*

fëhérnép fn. 'asszony-nép, nőszemély' *Annyi vót ottannék a fëhérnép, hogy mëg.*

felkel főkel tn. i. 1. 'elhagyja fekvőhelyét' *De soká këté fő máma!* 2. 'feljön' (nap, hold) *Má főkët a hódvilág.*

fellép fölép tn. i. 'felhág vhová' *Ippen hogy csak fő tudot lépnyi a vonatra*
félreszür féreszür ts. i. 'eltesz, tartalékol' *Féreszürtünk ënnyihány (néhány) litër bort a kishordóba nyárra.*

feltart főtart ts. i. 1. 'feleml' *Magosra főtartotta.* 2. 'feltartóztat' *Në tarcs fő, mer ippen ölëg a dógom!*

feltesz főtész ts. i. 1. 'felrak, felhelyez' *Mé nëm tészëd fő a zasztára a lábod?!*

feltüz fötüz ts. i. 'tűzéssel kalapjához, mellére odaerősít' *Máskor a lányok szép virágot szoktak fötüznyi a fejükre.*

felül föllü hsz. 'super' *Al legyen föllü, a dészka meg allu.*

férjhezmenő férhőmenő mn. 'eladó sorban levő (lány)' *Má férhőmenő lányug van nekijük.*

fogantyú foganytyu ~ **foganytyuja** fn. 'nyeie, fogója vminek' *Ētörött a foganytyuja ennek a ferslagnak.*

fon fony (-ok, -ó ~ sz, ~, fonyunk, fontok, fonnak) ts. i. 'net' vö. megfon.
1. **fül** (-et, -e) fn. 'auris' Sz. *Sē fülē, sē farka* (=nincs értelme) *A fülibe gyuttott* (=tudomást szerzett róla) *Eleresztí a füle mellett* (=nem hallgat a tanácsra)

2. **fül** tn. i. 'melegszik, forrósodik' vö. megfűl

fűszál fűszál (-ot, -a ~ o) fn. 'Grashalm' *A sapkádóm van ēty fűszál.*

fűzfa fűzfa fn. 'salix' *Telli van a rét árabe (a réten) fűzfákka, mindēnfélēssē.*

gömbölyű gömbölü mn. 'kerek' *Asztán szép gömbölüre farag dám ki asztat a cūjekēt (cövek).*

gyöngy gyönygy fn. 'margarita' vö. szecskagyöngy

hajnal hajnā fn. 'aurora' *Má hajnā vót, amikor beszót, hogy mēnünk-ē.*

halom ksz. 'hanem' *Nagy száija vā, halom mikor csinyányi kő valamit, attu féll.*

hegyébe hegýibe (-ém, -éd, ~, -ünk, -éték, -ük) hsz. 'szembe, neki, feléje, rája' *Hegýibe öntött ēf fēkánna vizet. Jó hegýibe vert a zostornyéllē.*

hely hel (-et, -e) fn. 'locus' *Öleg jó keres a fijuk, mer jó hele van ottannék.*

helyrejön hēregýün tn. i. 'meggyógyul; rendbe jön' *Nehezen gyün hēre szegény aptya má.*

hív hij ~ **hin** ~ **hil** (hiok ~ hijok ~ hilok, hijsz ~ hijó, ~, hiunk ~ hijunk ~ hilunk, hijtok, hijnak) ts. i. 1. 'keret, szólít' *Mindig hijják hozzájuk, de nēm mēn ē.* 2. 'nevez' *Nēm t'od, hogy hijják a fiját?* vö. elhív.

honnan hunnan ~ **hunmand** hsz. 'unde' *Hát esztet a kaszát mēg hunnan vetted?* vö. máshonnan.

hosszú hosszi nm. 'longus' *Jó hosszi kóbászokat tōtöttünk ám.*

hunnan l. **honnan**

húzóttú huzóttü fn. (ritk.) 'hajtú' *Valahā ēveszelōdött a huzóttü.*

javasasszony javósasszony fn. 'a néphit szerint büvöléssel, imádkozással gyógyító, természetfeletti erővel rendelkező asszony' *Régēnte ē szokták hijnya a javósasszont, ha mēgijett a gyerekeféle valamitü.*

jön gyün (gyüök ~ gyüjök, gyüssz ~ gyüjő, ~, gyüünk ~ gyüünk, gyüttök, gyünnek ~ gyünek) tn. i. 'venit' Sz. *Ugy nész ki miha gyünne, pedig mēn.* (=hanyagul, lomposan öltözött) vö. eljön, helyrejön

kalány l. **kanál**

kanál kalány (kalánt, kalánya) fn. 'Löffel' *Kalánnyó ēdd asztat a zētēt, nē vėlávó, mer ugy nēm lakó jó!*

Sz. *Nagy kalánnya ēszik* (=dús ebéden vesz részt) *Mēkfujtanā ēk kalám vizbe* (=nagyon gyűlöli) *Mindēl lébe kalány* (=mindenbe beleüti az orrát) vö. fakanál.

kehüll (-ök, kehűsz) tn. i. 'köhög' *Biszto ēkhūt valahun; mer nagyó kehüll.*

kel (-ék, kesz ~ kelő, ~, -ünk, kēték, kēnek) tn. i. 1. 'aufstehen' *Űty készűj, hogy hónap korán kēték ám!* 2. 'feljön' (nap, hold) *Má kel a nap.* 3. 'kibúvik'

(növény a földből) *A paprikamagom má kel, de a paradicsom még nem akar.*
4. 'kibúvik' (tojásból) *Na, kēnek-ē má a csibék?* Sz. estérekēve (=mire elérkezett az este) vö. felkel, kikel.

kél kell tn. i. (csak 3. személyben) 'dagad' (tésztaféle) *Na, má kell a kalácsom is, csak még gyurnyi köll.*

kend kē (-t ~ kēdēt, tb.: kētek, kēteket) fn. 'idősebb férfiak megtisztelő megszólítása' Hát kētek még há mēnnek?

keresztapa köröszta fn. 'férfi keresztszülő' *Va köröszcségi körösztaptya, még bérma körösztaptya is a zembērnek.*

keszkenő keszkenyő fn. 'fejkendő' *De szép keszkenyőd va, tē lány.*

kever (-ék, -sz ~ ő) ts. i. 'kavar' *Kever dēg a rántást, hogy lē nē ég'gyēn!* vö. belekever.

kezd (-ék, -ő) ts. i. 'incipit' Sz. *Mit kezgyek vele?* (=mi hasznát veszem?) vö. elkezd.

kicsinyesként kicsinyeskén hsz. 'apránként, kis mennyiségben' *Maj dēfogy ez a kēnyér is, mer maj kicsinyeskén elēvēgettyük.*

kikel tn. i. 1. 'kihajt, kibúvik' (növény a földből) *Má kikēt a buza, má mesz-szirü zōdell.* 2. 'kibúvik' (tojásból) *Na, kikētek má a récéjjeik* (kacsáik)?

kiölt kiött ts. i. 'kinyújt' (nyelvet) *Még a nyēvit is kiőtötte rá.*

kipucol kipucull t. s. i. 'kitisztít' *Tēs régēn pucúdat ki a cipōdet.*

kisjézus-köszöntés fn. 'karácsony esti népszokás' Nr. Karácsony este (dec. 24-én) iskolásfiúk és lányok házról házra jártak ismerősökhöz, rokonokhoz. Vagy kisebb csoportokban (ketten-hárman), vagy egyedül mentek. Az ablakon beszóltak: szabad-e *Kisjézust köszönteni?* Ha a házigazda megengedte, akkor ott az ablak alatt versikét énekeltek. A leggyakoribb a következő volt:

Mostan kinyilt ész szép rózsavirág,
Kit régēm várt már a zegéz világ,
Bötlehēmbe kibimbózod zōd ág,
Kirá! mēnyből méltóság,
Kirá! mēnyből méltóság.
Bölcsöm volna ugy ēringatnálak,
A hidegnek csipni nēm hannálak,
Szolgálnék mind Urunknak,
Ártatlan Jézusunknak.
Jézus ágyán nincsen paplany,
Jaj de fázik az ártatlany,
Gyere pajtás, hozzung bundát,
Takargyuk be Kisjézusát!
El lēgyēn a versēm vége,
Dicsértessék Jézus neve!

Az éneklés után a háziak behívták a köszöntőket és adtak nekik néhány forintot vagy gyümölcsöt (diót, almát, körtét, aszalékot). A gyerekek megköszönték és ezzel folytatták útjukat a többi ismerőshöz.

kiszakít kiszakitt ~ kiszakajt ts. i. 'kitép, kiránt' *Valaki mēgen kiszakitott ēl lēcēt a kerbū.*

Kíf: *kiszakajt* (hozzaértődik: kenyértésztát) 'a megkelt kenyértésztát a teknőben kézzel elvágja és a szakajtóba helyezi'

kiszólit *kiszólit* ts. i. 'kihív' *Pont engemet szólitot ki.* Sz. *Kiszólit a zárnyég világba* (=eltávolít az élők sorából az Isten)

kitty-kotty *kity-kotty* 'hangutánzó szó' (csak a kottyuláskor mondott szövegben. l. Luca nap)

kiver ts. i. 1. 'elűz, kihajt' *Kiverték a házba.* 2. 'kikever' *Akkor asztán kivergyük a teknyőbe a zanyakovászt fakalánnyá.*

kívil-belül *kívv-bellü* hsz. 'kint is és bent is' *Na, mos kívü-bellü jó néz ki a házuk.*

kóbász l. kolbász

kolbász *kóbász* fn. l. 'disznóbélbe töltött, darált és fűszerezett disznóhús' *A mi-jejünk a kóbászt szeretik legjobban.*

korbács *korbán*cs (-ot, -a) fn. 'fűzfavesszőből font rövidnyelű ostor' *Éccer jó évertem korbán*csā ēm menyecskét, mer be izz vótam szijva.

korbácsol *korbán*csull ts. i. 'korbáccsal ver, csapkod' *Má nem igen mēnnek korbán*csūnyi, mīm máskor. vö. megkorbácsol.

korbácsolás *korbán*csullás fn. 'Aprószentek napi népszokás' *Korbán*csullázsba vótak itten na kizsgyerékkē.

korsó (-t, -aja) fn. 'amphora' Km. *Addig jár a korsó a kutra, még ē nem törik.* vö. dori korsó.

kottyull tn. i. 'Luca nap reggelén házról házra jár és mondókát mond' (l. Luca nap) *Mink mindēn Luca naptján kottyútunk, mer jó vót az a kis pénz.*

kottyullás fn. 'Luca napi népszokás' (dec. 13.) *Na, nēmsokára együm má a kottyullás.*

kovács l. anyakovász 'ua'

kő kü (küjet ~ küet, küje) fn. 'lapis' *Ráesett a lábomra ēn nad darab kü.*

körömméreg *körömmérēg* fn. (ritk.) 'daganat a körmön' (csak az aprószenteki mondókában).

köröszta l. keresztapa.

kút *kut* (-at, kuttya) fn. 'Brunnen' *Alig vam má viz a kudba mēgenn.*

kü l. kő.

küld *küd* (-ök, ködö ~ kücc; künni) ts. i. 'mittit' *Há küdöd avval a korsóval asztat a lánt?*

legénykedik *legén*kedik tn. i. 1. 'legénnyé serdül' *Má legénkētem abba ja züdőbe, mikor tutyiznya* (tutyit árul) *jártam.* 2. 'vitézkedik, hetvenkedik' *Nagyō tud legénkēnni az is.*

1. lép (*lépet, léptye*) fn. 'belső testrészt' (ember, állat) *Nagy léptye vót ennek a disznónak.*

2. lép (*lépet, léptye*) fn. 'méhviasz, amelybe a mézet gyűjtik a méhek' *A lébbü kifót a méz és asztán a lépet újbu főmelegítettük.*

3. lép (-ék, -sz ~ ő) tn. i. 'treden' Sz. *Nyomába sē léphet* (=nem ér föl vele) vö. fellép.

Luca nap fn. 'Szent Luca ünnepe' (dec. 13.) Nr. Luca napról azt tartják, hogy ez az év legrövidebb napja. Ezen a napon varni nem szabad, mert bevarrnák a tyúkok fenekét és nem tojnak. Akkor viszont jobban tojnak, ha *kottyulló* jár a háznál. Ezért járnak az iskoláskorú fiúk (tréfából régebben legények is, de ők inkább csak Luca nap előestéjén) *kottyún*yi házról házra. Ezen a napon korán kell kelniök, hogy minél előbb, lehetőleg elsőként érjenek a szomszédok, ismerősök házához. Igazán csak a legelső kottyullót szokták örömmel fogadni, de illendőségből a többi kottyullót is beengedik. A néphit szerint ezen a napon

férfinak kell először átlépni a ház küszöbét. A fiúk ezért kelnek korán. (Asszonynép már csak a kottyullók után mer átmenni a szomszédokba, ha valami dolga van ott.) A kottyulló először megkérdezi a háziakat: szabad-e kottyúni? Ha a válasz igenlő, akkor karódarabot keres a *favágittón* vagy a szomszédban, mert azt jobban szeretik, hogyha máshonnan hoznak karót, és azt viszik be a szobába. A kottyullás a *háttusó szobában* (lakószoba) történik, ahol a fiú a magával hozott karóra leül a szoba közepére és mondókát mond:

Kity-kotty, kity-kotty, maj hajná lessz, maj megvérad,
Keteknek annyi csibéjjük légyen, mind a rétén a fűszál;
Annyi zsirgyuk légyen, mind a kudba a víz;
Uan vastak szalonnájuk légyen, mind a mestérgerendájja;
Uan hosszú kóbásszuk légyen, mind a harankötél;
Annyi tojássuk légyen, mind a zégenn a csillag.
Kity-kotty, kity-kotty maj hajná lessz, maj megvérad,
Ketek lányuk fölépött a kemencére, léégett a szoknyájjaszéle.
Ketek lányuknak uan nagy csöcse légyen, mind a dori korsó,
Ketek lányuknak uan s . . . vágánya légyen, mind a zuzorai horhó.*
Kity-kotty, kity-kotty, maj hajná lössz, maj megvérad.

Miközben a kottyulló elmondja a mondókát, a háziasszony egy pohárból vizet locsol szét körülötte és egy szakajtóból kukoricát szór melléje és azt mondja: *pipike, pipikém, igyatok, egyetek, tik (ti) is igyatok tikok (tyúkrok)!* A kottyulló ezután felállhatott és a fáradozásért pénzt kapott.

má l. már.

mámeg mámeg, hsz. 'már megint, már újból' *Jár mámeg a szájja, de ehāgat mingyá, ha odaütök.*

már má hsz. 'iam' *Mire tē főkēs, ém má hul lēsēk!*

máshonnan máshunnani ~ máshunnand hsz. 'más helyről' *Hoszbhattá vóna ám szotyolát (napraforgószarat) máshunnan dis.*

1. még hsz. 'noch' *Még mos sincs itt, peig má nyóc óra.*

2. még l. míg.

megcsömörlik mekcsömöllik tn. i. 1. 'undort kap' *Uan zsiros vót ez a verő, hogy majnēm ēkcsömöllöttem tüle.* 2. 'romlásnak, pusztulásnak indul' (ételféle) *Még utóbb ez a buborka is mekcsömöllik, pedig erēndēsztēm olég jó.*

megfon mekfony ts. i. 'kendert vagy gyapjút rokkán fonállá összesodor' *Vót uan asszony is, aki inkább ēvítte máshol a gyaptyut, hogy fonnyák ēg.*

megfűl mekfűl tn. i. 'tüzelés folytán bemelegszik' *Mikor a kemēnce má mekfűllött, akkor má lehet beraknyi a kēnyeret.*

megint megenn hsz. 'újból, ismét' *Ebéd után ēgyütt ám megenn a kislánnyā.*

megkorbácsol mekkorbáncsull ts. i. 'Aprószentek napján házról házra járva a háziakat korbáccsal ütlegel' *Mikor má mindēnkit mekkorbáncsútunk, asztān mēntünk más hēre.*

megpirul mekpirull tn. i. 1. 'megpirosodik, pirossá válik' *Na, ugy nézēm, má mekpirútak a kēnyerek. Má ki lehet szēnnyi minygyá.* 2. 'frissen szántott föld száradttá, szikadttá lesz' *Néd, má még is pirull a föld, ahum fő va szāndvā!*

* Ozorai horhó (Ozora község nevéből).

megtesz mektész ts. i. 'megcsinál' elvégez vmit' *Úgyes mennyecske az, mer mindig mektészi a dógát.* vö. anyakovász.

megver megver ts. i. 'elnadrágol, megütlegel' *Csupa kég-zód lett, annyira megverte a zura.* Sz. *Megverte a zisten* (= megbüntette az Isten). *Megverték szemmé* (= megrontották, fejfájást okoztak kisgyermeknek vagy nagylánynak). vö. szemverés.

megvirrad megvérad tn. i. 'reggel lesz, kivilágosodik' *Aszitem* (azt hittem) *má, hogy sohasé véra dög.*

megy mén (mének ~ megyék, mész ~ mēnő, ~ mēnünk ~ megyünk, mēnték, mēnnék) tn. i. 'gehen' Sz. *Mém, mind a karikacsapás* (= könnyen megy). *Mém, mind a gyéminusz* (= gyorsan megy). vö. elmegy.

melegít melegitt ts. i. 'hevít', meleggé tesz' *Maj mink melegittüng vizet, tik mēk csak mēnnyeték a bontószékér.*

1. mi mink sznévm. 'wir' *Mink is ēmēnünk ám.*

2. mi kérdő névm. 'quid' *Na, mit akarsz itten?* *Miēn* (min) *gondúkodó uan szomorujann?*

mīg még ksz. 'ameddig' *Addig nēm mēnēk ē, még tēs nēm gyüssz.*

mink l. mi 1.

mint mind ksz. 'wie' Km. *Jobb egy falubelit feleségü vēnnyi héd bünne, mind ēv vidékit ēggyē.* (= az ismeretlennek még több hibája lehet).

mond (-ok, -ó ~ monc) ts. i. 'szavakkal közöl, beszél' Sz. *Es sē nekēm monták* (= jól megkapta, jól leszidták) vö. elmond.

nő nyől ~ nyöll (-ök, -ő ~ nyössz, ~, -ünk, nyöttök, nyőnnék) tn. i. 'nagyobodik, fejlődik' *Lēhet, hogy még nyöllök is, peig má ölég hosszú vagyok.*

nyöll l. nő.

olyan uan ~ ujan mn. 'solcher' *A Panni nēnnye uan szép himēs tojásokat fōst, hogy örōm néznyi.*

óma l. alma.

ölt őtt ts. i. 'nagyjából megvarr' *Maj dutób megvārom rēndessenn, mos csak ugy őttōm oda.* vö. beölt, kiölt.

összevarr ~ észzevār ts. i. 'egybevarr' (az észzevār alakot csak idősebbek használják) *Minygyá észzevārom a rétlid (kabátod) is, csak légy nyugott.*

pajtás (-t, -sa) fn. 'bizalmas barát' *Má réguta pajtások a Gyuri gyerekkē.*

papír pappir fn. 'papyrus' *Vēhetné ēggy újságot, mer ugyis kevés a pappir.*

pemét (pemetet, peméttye) fn. 'kb. másfél méteres rúd, amelynek egyik végére csuhét kötöznek' *A pemetet mēk kō vizeznyi, asztákkor ugy lēhet kipemetūnyi a kemēncét, hogy nē lēgyēn hamus.*

pille (ét, -éje) fn. 1. 'lepke, pillangó' *Hum foktad asztat a szép pillét?* 2. 'kontyon viselt fejdísz, melyet az újmenyecske hord' *Pillét csak a zujmēnyecskének kōllöd visēnyi még akkor is, ha dōgozott.*

pirul pirull tn. i. 'pirosodni kezd, pirossá válik' *Má pirull a paradicsony is.* vö. megpirul.

polyva pojva (-át, ájja) fn. 'a gabonamagvak fedő, cséplés közben leváló burka' Sz. *Kōnnyig, mind a pojva* (= nagyon könnyű) vö. polyvás sár.

polyvás sár pojvássár fn. 'polyvával összekevert sár, amelyet tapasztásra használnak' *Ez asztán jó pojvás sár, ewvel asztán még lēhet csinányi a tikólat.*

porzsávás mn. 'beteges, gyengélkedő' (csak az Aprószenteki mondókában).

pucol pucol ~ pucull ts. i. 'tisztít' *A Jóska a ruhájját pucújja odaki.* vö. kipucol.

reggel *rëggë* 1. fn. 'Morgen' *Jó rëggët!* 2. hsz. 'morgen' *Gyűj ē hónap rëggë! rëgente rëgente* hsz. 'valamikor régen' *Rëgente még mindēm máskéb vót.*

ribli fn. 'anyakovászból a következő sütésre félretett maroknyi kovász' *Máskor csak riblivë szoktak sütnyi, mer élesztőt ëggy ëvbe csak kéccër-háromszor vëttek.* vö. sütnivaló.

selyem *selëm* (selmët, selme ~ selëmgye) fn. 'Seide' *Annyi selëm ruhájja vót a Bözsimnek, mim másik három lánnak.*

skatulya *katula* ~ *iskátula* fn. 'doboz' (iskátula hangalakban idősebbek használják) *Hoszhatná ëty katula gyufát is, ha ëmész a bódba. A ziskátulába a gombok között ëktalállod.*

slingelés *slingüllés* fn. 'hímzés valamely ruhadarab szélén' (pl. pendely, alsószoknya) *Rëgente a pëntök (pendelyek) szélin slingüllëzs vót, avvü cifráták ki. südő 1. süldő.*

süldő *südü* (-t, südeje, südőjje) 1. fn. 'növendék disznó' *Má szépën nyönnek ám a südőiték.* 2. mn. 'serdülő, kamaszkodó' *Vótak ottan uan südő gyerëkéek izs vagy tizenn. Má szép südő lányok járnak oda.*

süllyed *sülled* tn. i. 'elmerül' vö. bele-, elsüllyed.

sütnivaló *sütnyivaló* fn. l. ribli 'ua'.

szakít *szakitt* ~ *szakajt* (-ok, szakicc ~ szakittó v. szakajc ~ szakajtó) ts. i. 'tép' vö. kiszakít.

szecskagyöngy *szecskagyönygy* fn. 'megnyúlt esőcsepp alakú gyöngyféle' *A pil-lére még szecskagyönygyöt is szoktak rátënnyi.*

szem *szëm* fn. 1. 'oculus', 2. 'gabona, gyümölcsféle egy darabja' *Két szëm ómát ëttem egész nap csak. Sz. Kisűne a szëme (=nagyon szégyellné magát) Nëm sül ki a szëmëd? (=nem szégyelled magad?) Ugy áll a szëme, mind a vazsvëlle (=mérgesen néz) Kidug'gya a szëmit (=tessék-lássék ad valami keveset, csekélységet) Körözbe áll a szëme (=berügött, részeg) Attu koppanyik a szëme (=abból nem kap) Km. Töp szëm többet lát (=több ember helyesebben tud dönteni, mérlegelni).*

szemverés *szëmverës* fn. 'szemmel való megrontás' Nr. Szemverésről akkor szoktak beszélni, ha a kisgyermek vagy nagyobb, férjhezmenő lány fejfájásra, általános rosszullétre panaszkodott. Ilyenkor azt mondják, hogy biztosan nagyon megcsodálta valaki, vagy nagyon megtetszett valakinek és attól fáj a feje. A szemverés ellen megpróbáltak védekezni is. Hogy a fejfájás, rosszullét elmúlják, elhívták a *javósasszonyt*. A *javósasszony* tüzet rakott, hogy legyen parazsa. Egy üvegpohárba pedig vizet öntött és a „beteg” feje fölé emelte. Közben imádkozott és három égő parazsat a vizes pohárba dobott. Ezután még *szentűd vizet* is öntött hozzá. A „beteg”-nek ebből kellett innia három kortyot, majd ezzel a *szenezs vízzel* a *javasasszony* megmosta még a homlokát is és a maradék vizet és parazsat az ágya alá öntötte. A „beteg” ettől aztán meggyógyult már.

szenesvíz *szenezsviz* fn. 'javasasszony készítette gyógyító víz' (l. szemverés) *Szenesvizet akkor szoktak csinányi, ha uan gyerëkfële szëmverëzsbe vót.*

szenteltvíz *szentűdviz* fn. 'aqua benedicta' *A javósasszonynak mindig szokott lënnyi szentűdvize, de viszköröszkor mink izs szoktunk hoznyi a templombu. szëvnonó szëmvyonyó* (-t, -jja) fn. 'fából készült eszköz, amellyel kenyérsütés-kor a parazsat a kemence szájához húzzák' *Házilag szoktunk faragni szëmvyonyót, mer uan is jó vót.*

szilva *sziva* (-át, -ájja) fn. 'Pflaume' *Lëssz ám sziva a zidënn is.* vö. aszalt szilva.

szólít szólit ts. i. 'hív' *Të minek szólitod?* vö. kiszólít.

szűr szür ts. i. 'valamilyen folyadékot szűrőn átereszt' *Na, mikor szüröd má azt a tejet?* vö. félreszűr.

tart (-ok, tarc ~ tartó) ts. i. 1. 'kezeben fog' *Tardzsd ép picit és hát!* 2. 'vél, gondol' *Minek tartó të engemet, mid gondúsz?* 3. 'nyújt' *Tardzsd a markod, adog valamit!* vö. feltart.

tele telli hsz. 'csordulásig, színültig' *De telli öntötted esztet a poharat.*

tesz tesz (tészék, tésző ~ tészöl) ts. i. 1. 'csinál, cselekszik' *Mit tésző, ha én sē mēnek ē?* 2. 'rak, helyez' *Tetté fát a tűzre?* Sz. Tészégeti magát (=fölvág, büszkélkedik) *Csuffá tesz* (=megszégyenít) vö. fel-, megtesz.

tetejére tetejire hsz. 'ráadásul' *Nēm ölég, hogy a múltkor a paprikámat ēlopta, a tetejire még a paradicsont is ēvitte mostannék* (most).

tévő (-t, -jje) fn. 'sütéskor a kemence szájához helyezett besározott deszkalap vagy vaslemez'. Nr. Régebben deszkából csináltak tévőt. Vettek egy deszkalapot, amelyet szép gömbölyűre kifaragtak és *polyvás* sárral vastagon besározta. A deszka közepére pedig fogantyút erősítettek. Erre a célra megfelelt egy fazék füle is, vagy fadarab is. Ma általában vaslemez, bádoglemez használatos inkább.

tí tik sznévm. 'ihr' *Tik is ēgyüttök estére ārafő?*

tik l. tyúk.

tőle tüle (-m, -d, ~, -ünk, -eték, -ük) hsz. 'von mir stb.' *Ēn sē kaptam tülük ēf fokhajma girizdēt sē.*

tölt tött ts. i. 1. 'önt' (folyadékot) *Tőccs ep pohár bort hát nekēm is!* 2. 'telít, telerak' *Na, mosmá tödzsd és eszt a gödröt!* vö. eltölt.

tű tü fn. 'Nadel' Sz. *Tüvé tett érte mindēt* (=mindenhol kereste) vö. húzótt.

1. tűz tűz fn. 'ignis' Sz. *Fél tüle, mind a tüsztü.* (=nagyon fél tőle).
2. tűz tűz ts. i. 'tűvel lazán odavarr, odaölt' *Na, mos mēg mit tüszté a sapkádho?* vö. feltűz.

tutyi fn. 'gyapjúból kötött lábbelféle' *Ēn szereték tutyiba lēnni, mer uan könnyig benne a zembērlánya.*

tyúk tik (-ot, -tya) fn. 'Huhn' Sz. *Annyit ért hozzá, mind a tik a zábécébő* (=nem ért hozzá).

űszékcseta (-át, -ájja) fn. 'etetés után visszamaradt kukoricaszár' *A marhaféle jobban lépucújja a csutát, kevésőbb-űszékcsetát hágy mind a ló, mer jobban ērag'gya.*

űveg űjeg (-ēt, -gye) fn. 'vitrum' *Majnēm két űjeg bort is mēgittam.* vö. dunsztosűveg, űvegpohár.

űvegpohár űjekpohár (-at, pohárgya) fn. 'Glas' *Máma rēggē mēgenn ētört ēggy űjekpoharat.*

van (vótam, vótá stb.) tn. i. 'est' Sz. *Azom van* (=arra törekszik).

varr vār ts. i. 'suit' *Luca naptján nēm jó vārnyi, mer bevārgyák a tikog valagát.* vö. összevarr.

ver (-ék, -sz ~ ő) ts. i. 'üt, vág' Sz. *Veri a mejjit* (=henceg) vö. ki-, megver.

verés l. szemverés.

vicig-vacag viszig-vaszag mn. 'hitvány, jelentéktelen' *Sokféle viszig-vaszag van ittenék is.*

virrad vérad tn. i. 'hajnalodik' *Má vératt, mikor kinésztem a zablakonn.*

víz viz fn. 'aqua' Sz. *Nēm sog vizet zavar* (=nem sokat számít) vö. szenes-, szenteltvíz.

zsír zsir (-t, -gya) fn. 'Fett' *Mēksūne a sajád zsirgyába uan kövér.*